

Uporaba potpomognute komunikacije u radu s djecom u ustanovi ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja

Čiček, Lana

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:773778>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-28**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Lana Čiček

UPORABA POTPOMOŽNE KOMUNIKACIJE U RADU S
DJECOM U USTANOVU RANOG I PREDŠKOLSKOG ODGOJA I
OBRAZOVANJA

Završni rad

Zagreb, rujan 2024.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Lana Čiček

UPORABA POTPOMOŽNE KOMUNIKACIJE U RADU S
DJECOM U USTANOVI RANOG I PREDŠKOLSKOG ODGOJA I
OBRAZOVANJA

Završni rad

Mentor rada:

prof. dr. sc. Jasna Kudek Mirošević

Zagreb, rujan 2024.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
1. TEORIJSKI DIO RADA.....	3
2. KOMUNIKACIJA.....	3
2.1.Razvojna perspektiva komunikacije, jezika i govora.....	3
2.2.Vrste komunikacije.....	4
2.2.1. Verbalna komunikacija.....	4
2.2.2. Neverbalna komunikacija.....	5
3. RAZVOJ KOMUNIKACIJSKIH VJEŠTINA DJECE.....	6
3.1.Komunikacijska sredstva.....	7
3.2.Govor i riječi.....	8
3.3.Poticanje govora <i>Baby Signs</i>	9
4. POTPOMOGNUTA KOMUNIKACIJA.....	10
4.1.Tehnike potpomognute komunikacije.....	11
4.2.Sustav komunikacije vizualnom podrškom.....	12
5. POREMEĆAJI JEZIČNO-GOVORNE KOMUNIKACIJE DJECE PREDŠKOLSKE DOBI.....	12
6. OSOBITOSTI JEZIKA I GOVORA DJECE S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU.....	13
6.1.Motoričke teškoće.....	14
6.2.Intelektualne teškoće.....	14
6.3.Pervazivni razvojni poremećaj.....	14
6.4.Oštećenje sluha.....	15
7. PRISTUP DJECI S POREMEĆAJEM IZ SPEKTRA AUTIZMA.....	15
7.1.Komunikacijska knjiga.....	15
7.2.Komunikacija putem razmjene slika (PECS).....	17
7.3.Socijalne priče.....	18
8. PRISTUP NEVERBALNOJ DJECI U ODGOJNO-OBRAZOVNOJ USTANOVI.....	18
8.1.Radovi djece kao komunikacijski alat.....	19
8.2.Selektivni mutizam u odgojno-obrazovnoj ustanovi.....	19
2. ISTRAŽIVANJE-PRIKAZ I ANALIZA SLUČAJA.....	20
2.1.Problem i svrha istraživanja.....	20

2.2.Cilj istraživanja.....	21
2.3.Prikaz i analiza slučaja.....	21
2.3.1. Uloga stručnih suradnika.....	23
2.3.2. Uloga asistenta djece s teškoćama u razvoju.....	24
2.3.3. Uloga obitelji.....	24
2.4.Prikaz primjene sredstava potpomognute komunikacije.....	25
2.5.Zaključak istraživanja.....	27
9. ZAKLJUČAK.....	28
10. LITERATURA.....	29

SAŽETAK

Tema ovog rada je uporaba potpomognute komunikacije u radu s djecom rane i predškolske dobi u odgojno-obrazovnim ustanovama. S obzirom na nedostatak znanja i iskustva odgojitelja u radu s neverbalnom djecom ili djecom s jezično-govornim i komunikacijskim teškoćama, provedeno je istraživanje uporabe potpomognute komunikacije u odgojno-obrazovnoj ustanovi. Cilj ovoga istraživanja je kroz prikaz djeteta s poremećajem iz spektra autizma, analizirati utjecaj potpomognute komunikacije korištenjem nekoliko sredstava u radu s djetetom tijekom pedagoškog rada u dječjem vrtiću. U ovom radu definirane su osnove i vrste komunikacije, rani komunikacijski razvoj djeteta te komunikacijska sredstva koja dijete koristi u interakciji sa svojom okolinom. Na temelju izvora literature domaćih i stranih autora, proučavat će se načini i pristupi kojima se provodi potpomognuta komunikacija u vrtićima. Istaknut će se važnost pristupa usmjerenog djetetu u svrhu ostvarivanja najkvalitetnijeg odgoja i obrazovanja. Potpomognuta komunikacija je najbolji alat za ulazak u svijet neverbalnog djeteta, povezivanja i stvaranja odnosa suradnje i međusobnog poštovanja. Neverbalno dijete je najčešće izolirano od ostatka djece u odgojnoj skupini zbog deficita u govoru. Uvođenjem alternativnih načina komuniciranja omogućuje se djeci tipičnoga razvoja povezivanje s djetetom s teškoćom što pretpostavlja kvalitetnije provođenje inkluzivne prakse. Neki od alata potpomognute komunikacije su zastupljeni u svakodnevnoj uporabi tijekom izvođenja poticajnih aktivnosti. Zadatak odgojitelja je osiguravanje najbolje podrške djeci s komunikacijskim teškoćama te poticanje jezično-govornog izražavanja. S obzirom na veliki broj djece s teškoćama u razvoju, ovo je bitna tema za educiranje odgojitelja i stručnjaka koji rade s djecom.

Ključne riječi: potpomognuta komunikacija, odgojno-obrazovna ustanova, djeca s teškoćama

SUMMARY

The topic of this paper is the use of assisted communication in working with children of early and preschool age in educational institutions. Given the lack of knowledge and experience of preschool teachers in working with non-verbal children or children with language-speech and communication difficulties, a study of the use of assisted communication in an educational institution was conducted. The aim of this research is to analyze the impact of assisted communication using several means in working with the child during pedagogical work in kindergarten through the presentation of a child with autism spectrum disorder. This paper defines the basics and types of communication, early communication development of the child and the means of communication that the child uses in interaction with his environment. Based on the sources of literature by domestic and foreign authors, the ways and approaches by which assisted communication is implemented in kindergartens will be studied. The importance of a child-centered approach in order to achieve the highest quality education will be emphasized. Assisted communication is the best tool for entering the world of a non-verbal child, connecting and creating relationships of cooperation and mutual respect. A non-verbal child is most often isolated from the rest of the children in the educational group due to a speech deficit. The introduction of alternative ways of communication enables children of typical development to connect with a child with disabilities, which presupposes a better implementation of inclusive practice. Some of the tools of assisted communication are used every day during the performance of stimulating activities. The task of educators is to provide the best support to children with communication difficulties and to encourage linguistic and speech expression. Given the large number of children with developmental disabilities, this is an important topic for educating educators and experts who work with children.

Keywords: assisted communication, educational institution, children with disabilities

1. UVOD

Povećanim brojem djece s teškoćama u razvoju, veća je potreba za intervencijskim metodama i pristupima. Uvođenjem inkluzivne prakse u odgojno-obrazovne ustanove, stvorio se problem neadekvatno educiranog osoblja za rad s djecom. U današnje vrijeme, svaka odgojna skupina ima barem jedno dijete s dijagnosticiranom teškoćom. Ovisno o načinu rada vrtića, svako dijete netipičnog razvoja bi trebalo imati omogućenog asistenta. Među najčešćim teškoćama su one komunikacijske i jezično-govorne. Veliki je broj neverbalne djece kojoj je prijeko potrebna dodatna podrška. Odgojitelji, asistent i stručni tim odgojno-obrazovne ustanove dužni su osigurati djetetu najbolju moguću skrb tijekom boravka u vrtiću. Potpomognuta komunikacija je najčešće terapijski medij i način komuniciranja koje dijete provodi kod kuće. Vrlo je bitno, omogućiti djetetu provođenje komuniciranja alatima potpomognute komunikacije (u daljnjem tekstu PK) u svrhu kontinuiranog poticanja govorno-jezičnog izražavanja.

Dosadašnja istraživanja na temu potpomognute komunikacije i njene primjene, velika je i široka. Postoji mnogo izvora literature koji govore o primjeni i načinu rada s PK. S obzirom na to da se tema ovoga rada bavi uporabom PK u odgojno-obrazovnim ustanovama praksa pokazuje na slabiju i rjeđu primjenu ovog oblika komuniciranja u svakodnevnom životu djeteta s teškoćom koje pohađa ustanovu ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja. Sukladno dosadašnjem iskustvu rada u predškolskoj odgojno-obrazovnoj ustanovi, stečenim znanjima završenoga studija radne terapije i prema izvorima literature na temu potpomognute komunikacije, svrha ovoga završnoga rada je objasniti što je komunikacija te koje karakteristike i dobiti nosi za pojedinca i razvoj djeteta. Opisan je rani razvoj komunikacije od početka djetetova života te kojim se vrstama komunikacije i kada počinje izražavati. Dalje u radu istaknut je termin potpomognute komunikacije, što sve podrazumijeva, koji su oblici te koja se sredstva mogu koristiti kao mediji PK. Navedeni su poremećaji jezično-govorne komunikacije djece predškolske dobi s ciljem shvaćanja raznolikosti potrebe primjene PK.

Najbitniji dio ovoga rada je sama primjena potpomognute komunikacije u radu s djecom. U tom dijelu, opisani su principi i metode provođenja iste u radu i svakodnevnom životu djeteta. Istaknuti su oblici koji se najčešće koriste za neverbalnu djecu kojoj je komunikacijska podrška najpotrebnija. Isto tako, spomenuti su oblici PK koji se provode za razvoj jezika i govora te usvajanje novih komunikacijskih ponašanja djece. Provedeno je istraživanje odnosno prikaz slučaja dječaka kojem je bila ponuđena potpomognuta komunikacija tijekom boravka u odgojno-obrazovnoj ustanovi. Opisani su postupci uvođenja PK, primjena i prihvaćanje od

strane djeteta. Istaknuta je važnost upoznavanja djece tipičnog razvoja s komunikacijskim pomagalima kako bi međusobno mogli uspostavljati komunikaciju i provoditi najbitniju dječju aktivnost-igru. Sva djeca, pa tako i djeca s teškoćama u razvoju, imaju potrebu za igrom. Potpomognuta komunikacija je tu kako bi im omogućila povezivanje unutar odgojne skupine, stvaranje prijateljstava, razvijanje socijalnih interakcija i odnosa, razvijanja empatije, prosocijalnog ponašanja i prihvaćanja različitosti.

1. TEORIJSKI DIO RADA

2. KOMUNIKACIJA

Komunikacija je proces izmjene poruka. Mnogi ističu da je komunikacija sve oko nas. Čovjek prima podražaje te ih procesira u svojoj glavi na način na koji ih razumije. Isto tako, on odgovara na primljene informacije te odgovara na isti ili drugačiji način. Ima mnogo vrsta komunikacije, stoga se i može zaključiti da je sve oko nas neki način komuniciranja. Jednostavnije, Reardon (1998) opisuje komunikaciju kao prijenos informacija između dvije ili više osoba kako bi međusobno utjecale na svoja mišljenja i ponašanja.

Komunikacija, jezik i govor često se smatraju sinonimima, a vrlo je važno znati razliku (Cepanec, 2023). Kao što je spomenuto, komunikacija je razmjena poruka, koja može biti verbalna ili neverbalna. Jezik se smatra sustavom simbola i znakova čije je značenje dogovoreno. Govor se smatra zvučnom pretvorbom jezika, odnosi se na glasove koje osoba proizvodi, potom preoblikovanje glasova u prepoznatljive riječi. Može se zaključiti da su jezik i govor samo sredstva kojima se može provoditi komunikacija. Ovisno o vrsti komunikacije, koriste se kao alati za slanje informacija.

2.1. Razvojna perspektiva komunikacije, jezika i govora

U prvoj godini života, promatra svijet oko sebe. Sve potrebe iskazuje neverbalno, stoga je zadatak roditelja pomno pratiti i odgovarati na sve signale i potrebe djeteta. Tako dijete uči kako djelovati na ljude oko sebe, odnosno kako njegovi obrasci ponašanja djeluju na okolinu. Dijete također promatra ponašanja drugih ljudi te načine odgovaranja na interakcije s drugima. Prvi oblik koji dijete razvija je, upravo ta, neverbalna komunikacija te ponašanja kojima ono utječe na svoje okruženje u svrhu ostvarivanja obostrane komunikacije. Sljedeći korak u učenju sporazumijevanja je jezično kodiranje i dekodiranje poruka (Cepanec, 2023). Dijete aktivno sluša govor drugih osoba te povezuje zvučne signale s obrascima ponašanja koje u tom trenu izvode odrasli, pokušava povezivati govorne iskaze s onime što vidi i što se događa. Tako stvara temelje za usvajanje jezika. Ovisno o usvojenosti dotadašnjih spoznaja o komuniciranju, dijete oko prve godine počinje ostvarivati jezične poruke, govoriti.

Jedan od važnih čimbenika razvoja govora djeteta je modeliranje govora. Početak govora djeteta doima se spontano, ali mnogi preduvjeti trebaju biti zadovoljeni kako bi došlo do verbalne komunikacije. Jedna od temeljnih stavki da bi dijete "progovorilo" jest kontinuirano

izlaganje govoru, jeziku odnosno da sluša i razumije jezik koji se govori (Popčević, Ivšac Pavliša i Bohaček, 2020). Stavlja se važnost na količinu informacija koja se svakodnevno izmjenjuje pred djetetom što znači da je okolina glavni čimbenik razvoja djetetova govora. Modalitet unosa govora, bit će s vremenom, jednak modalitetu izlaza govora. Za usvajanje jezika, nije dovoljno samo izlaganje jeziku, već i interakcijom djeteta s odraslim osobom ili drugom djecom koja imaju bolje jezične sposobnosti. U optimalnim situacijama, djeca usvajaju jezik lako, s ugodom, bez teškoća i napora sebe i drugih bliskih osoba. Ako nije tako, dolazi do mogućnosti nastupanja nekih govornih ili komunikacijskih odstupanja u razvoju jezika (Andrešić i sur., 2009).

2.2. Vrste komunikacije

Dvije osnovne vrste komunikacije su: verbalna i neverbalna. Cilj komuniciranja je razmjena informacija. Pošiljatelj šalje poruku, primatelj ju prima, obrađuje te odgovara na nju.

2.2.1. Verbalna komunikacija

Verbalnu komunikaciju karakterizira pošiljanje znakova ili simbola tako da ih svaka osoba može razumjeti na isti način. Oblici verbalne komunikacije su: pismena i usmena komunikacija (Jakobson, 1972). S obzirom na to da djeca ne koriste pismenu komunikaciju, usmena je jedini oblik razmjene verbalnih poruka. Vrlo važan čimbenik verbalnog komuniciranja je slušanje. Ono je bitno za jasno primanje i obradu poruke koju je poslao govornik. S obzirom na kratkotrajnu pažnju djece, u nekim situacijama je komuniciranje otežano. Osnovno pravilo verbalne komunikacije je da poruka poslana od pošiljatelja dođe u točnom obliku do primatelja kako bi ju primatelj razumio te procijenio njenu važnost te usvojio bitne poruke. Verbalna komunikacija je svjesna aktivnost kojom govornik izvještava o mislima, događajima, mišljenjima s pomoću kojih primatelj poruke stvara vizije koje mu pomažu kod donošenja odluka. Uspješnost razmjene informacija verbalnom komunikacijom se postiže: uporabom jezika koji svi razumiju, rješavanjem nejasnoća u slučaju postojanja razlika, planiranje da poruka bude kratka, jasna i razumljiva, objašnjavanje misli na usporedbama i primjerima te ponavljanje glavnih dijelova poruke ako je prijenos informacija duži (Anđelković, 2012). Uspješnost verbalne komunikacije ovisi o pošiljatelju i primatelju informacija. Važno je da sudionici komunikacije dobro poznaju jezik, elemente neverbalne i verbalne komunikacije te posjeduju komunikacijske vještine.

2.2.2. *Neverbalna komunikacija*

Neverbalnu komunikaciju podrazumijeva sve što nas okružuje. Definira se kao komunikacija bez riječi jer se komuniciranje temelji na znakovima koje primatelj poruke dobiva od sugovornika ili ljudi oko sebe s kojima ne mora biti u interakciji. Neverbalna komunikacija uključuje vidljive karakteristike kao što su: izraz lica, pokreti očima, dodiri, ton glasa te one manje vidljive znakove kao što su: držanje tijela, udaljenost između sugovornika, mimika, način hodanja. Verbalna komunikacija je svjesna i namjerna, dok neverbalna, u nekim situacijama, ne može biti svjesno kontrolirana. Svi znakovi čine cjelovitu komunikaciju s namjernim i nenamjernim elementima (Hall, Horgan i Murphy, 2019).

Neverbalna komunikacija ima bitnu ulogu u izražavanju emocija, isticanju osobina ličnosti, iskazivanju stavova te mijenjanja tijeka verbalne komunikacije. Najčešći oblik komunikacije je neverbalna, potom paraverbalna (ton glasa, jačina, glasnoća, brzina) te naposljetku verbalna komunikacija. To pokazuje koliko je neverbalna komunikacija zastupljena u svakodnevnim interakcijama ljudi te ističe važnost razvijanja komunikacijskih vještina raspoznavanja znakova neverbalne komunikacije kako bi se omogućila nesmetana razmjena informacija s djecom i ljudima slabijih komunikacijskih vještina. U nekim situacijama, osoba ne može verbalno izraziti sve misli i osjećaje, stoga neverbalnom komunikacijom pokazuje stvarno stanje (Burić Moskaljov, 2014). Isto tako, riječi koje su izrečene od strane pošiljatelja, mogu biti u suprotnosti s onime što njegova neverbalna komunikacija govori. Riječi imaju limit, a neverbalna komunikacija dopunjuje ono značenje koje nedostaje u izricanju poruke.

Edukacija odgojitelja na području komuniciranja, osobito čitanja neverbalne komunikacije je oskudna. Tijekom studiranja, odgojitelji se susreću s jednim kolegijem povezanim komunikacijom, ali s pomoću njega ne dobivaju znanja za snalaženje u interakciji s neverbalnom djecom ili onima s komunikacijskim teškoćama. Zbog toga je vrlo važno cjeloživotno učenje i razvijanje vještina na području komunikologije kako bi se mogli optimalno prilagoditi djeci kojoj je pomoć u razmjeni poruka i potreba izazovna. S obzirom na to da je glavna zadaća odgojitelja zadovoljavanje dječjih odgojno-obrazovnih potreba, oni ih moraju i znati raspoznati (Kopas Vukašinić, 2009). Tu dolazi do problema, ako u djeteta postoji neki deficit komunikacijskih profila. Odgojitelji često ne dobivaju dovoljnu podršku od roditelja ili stručnog tima pa ostaju prepušteni sami sebi. Kako bi mogli optimalno provoditi odgojno-obrazovni proces, bitna je suradnja između odgojitelja u skupini te pronalaska najboljeg pristupa djeci, tipičnog razvoja ili s nekim oblikom teškoće. U provedenom istraživanju neverbalne komunikacije u razredu, zamijećeno je da djeca čitanju neverbalnu

komunikaciju učitelja. Ovisno o tonu glasa, držanju tijela, pozicioniranju u razredu, zaključuju kakva je atmosfera te se svojim ponašanjem prilagođavaju učitelju (Okon, 2011). Dalje u radu će se spominjati razne komunikacijske teškoće s kojima se odgojitelji susreću u svome radu.

3. RAZVOJ KOMUNIKACIJSKIH VJEŠTINA DJECE

Od pred porođajnog razdoblja, kod djeteta se mogu zamijetiti razni znakovi i signali koje šalje. Iako u početku djetetova života, ti pokreti nisu voljni, nastaju kao rezultat spontane motoričke aktivnosti središnjeg živčanog sustava. Kroz nekoliko mjeseci nakon rođenja djeteta, ponašanja postaju namjerna u svrhu ostvarivanja nekog cilja, odnosno zadovoljavanja njihovih potreba. Prvo namjerno ponašanje događa se između trećeg i petog mjeseca djetetova života, a manifestira se pomicanjem ruke, pokušajem dohvaćanja nekog predmeta. Bruner (1973) kaže da namjerna ponašanja imaju neka mjerljiva obilježja: predviđa se ishod ponašanja, različiti načini dostizanja cilja, izvedba ponašanja je sustavno usmjerena, ponašanje se prekida kada je dostignut cilj te pronalazak zamjenskog načina ponašanja koja može promijeniti moguću pogrešku ili odstupanje u izvedbi (Cepanec, 2023).

Postoji razlika između namjernog ponašanja i namjerne komunikacije. Namjerno ponašanje dijete koristi kako bi zadovoljilo neku potrebu prema predmetu. Namjerna komunikacija počne kada dijete shvati da svojim jasnim i svjesnim ponašanjem odašilje specifičnu poruku s ciljem zadovoljenja svojih potreba. Tijekom izvođenja namjernog ponašanja bitno je obratiti pozornost način na koji dijete komunicira svoju potrebu. Postoje dva načina: namjerna i nenamjerna komunikacija. Nenamjerna komunikacija može se opisati na primjeru: Dijete želi neki predmet te gleda i pokazuje u smjeru njega. Ako je verbalno, može i reći da želi taj predmet. Ako dijete pogleda osobu od koje želi zadovoljenje potrebe te ostvari kontakt očima, radi se o namjernoj komunikaciji. U slučaju da dijete samo pokazuje na predmet, bez navedenih neverbalnih znakova, njemu je cilj ostvarivanje potrebe. Namjernu komunikaciju karakterizira način ostvarivanja cilja. Dakle, pokazivanje na predmet, verbaliziranje i neverbalni elementi (kontakt očima) označavaju jasnu poruku koju dijete šalje (Cepanec, 2023).

Način na koji roditelj interpretira djetetove signale utječe na komunikacijski razvoj i razvoj govora. Tijekom neverbalne faze djeteta, zadaća roditelja je prepoznavati namjerna ponašanja i namjernu komunikaciju, kako bi dijete shvatilo da je roditelj medij preko kojega zadovoljava svoje potrebe. Ono tako uči socijalne odnose, spoznaje svoju okolinu te načine na

koje dolazi do cilja. Dva su glavna medija kojima dijete izražava svoje potrebe: signali i komunikacijska sredstva. Ovisno o načinu i učestalosti upotrebe tih medija, zaključujemo jesu li poruke ciljane ili spontane. Kod djece s razvojnim teškoćama, namjerna komunikacija često nema sva obilježja kao kod djece tipičnog razvoja, primjerice kod djece iz spektra autizma često izostaje kontakt očima. Vrlo je važno obratiti pozornost na procjenu komunikacije djece s teškoćama, neka ponašanja mogu biti pokazatelji namjerne komunikacije, ovisno o kapacitetu i mogućnosti komuniciranja djeteta. Bitno je dobro poznavati dijete te njegove obrasce ponašanja, sposobnosti i vještine kojima se služi kako bi došlo do ostvarenja cilja. Djeca s višestrukim teškoćama će najčešće odgovarati na tuđu inicijativu i predlaganje nego što će samo izraziti potrebu započinjanjem komunikacije (Cepanec, 2023).

Djeca već u dobi oko jedne godine započinju namjernu komunikaciju. Sve do pete godine povećavat će se broj iniciranja komunikacije. Smanjena potreba za započinjanjem razmjene poruka događa se kod djece koja kasnije progovaraju, djece s oštećenim sluhom, djece sa smanjenim intelektualnim teškoćama i najčešće kod djece s poremećajem iz spektra autizma (Cepanec, 2023). Ako dijete rijetko komunicira i još rjeđe započinje komunikaciju, nezainteresirano je za socijalnu okolinu i signale, najčešće je znak razvojnog odstupanja ili kašnjenja. Na količinu iniciranja komunikacije utječe dob djeteta i stupanj jezičnog razvoja, što znači da djeca s više riječi u rječniku češće započinju istu. Veliki utjecaj na jezični razvoj djece ima način odgovaranja odraslih na dječja pitanja. Djeca koja dobivaju kvalitetne povratne informacije na komunikacijske zahtjeve imaju bolje razvijen rječnik i izražavanje. Bitno je da su djeca izložena dobrim govornim modelima jer oponašanjem uče nove obrasce ponašanja, što podrazumijeva neverbalnu i verbalnu komunikaciju. Djeca s komunikacijskim teškoćama, osim rijetkim iniciranjem pošiljanja poruka, okolini pružanju manju priliku oblikovanja komunikacijskih obrazaca i poticanja usvajanja jezika. Zbog toga je zadaća okoline stvoriti uvjete za uspješno započinjanje komunikacije s djetetom te stvaranje komunikacijskih epizoda. S obzirom na raspon pažnje djeteta, bitno je obratiti pozornost na uvjete u kojima se potiče jezični razvoj. Buka je jedan od velikih čimbenika kvalitete izmjene informacija (Juričić, 2011). Stoga, od velike je važnosti osiguravanje optimalne okoline i okružja za usvajanje govornih vještina.

3.1. Komunikacijska sredstva

Neverbalna namjerna komunikacija je prvi oblik razmjene poruka između djeteta i odrasle osobe. Vrlo je važno shvatiti da djeca komuniciraju prije nego što razviju govor, što

znači da isprva komuniciraju drugim sredstvima, a ne jezikom. Najranija komunikacijska sredstva su: geste, glasanje i pogled. Od najranije dobi, djeca udružuju ta sredstva za ostvarivanje zadanog cilja. U kasnijim razdobljima, bez obzira na razvijen govor, djeca kombiniraju komunikacijska sredstva. Deiktičke geste su prvi pokazatelji jezičnog razvoja. One poslužuju za upućivanje primatelja poruke na neki predmet ili događaj koji se događa u neposrednoj blizini. One upućuju jasnije shvaćanje poslane poruke, potkrepljenjem poslane poruke komunikacijskom partneru. Distalnu komunikaciju karakterizira pokazivanje prsta u smjeru određenog cilja. Postupak manipulacije tijela druge osobe za ukazivanje na neki predmet pokazuje nezrelji oblik od distalnog (Cepanec, 2023). Uporaba gesta bitan je pokazatelj sociokognitivnog razvoja djeteta, tako da dijete shvaća učinak djelovanja na druge ljude te shvaćanje ponašanja drugih ljudi što dovodi do razvijanja združene pažnje.

Simboličke geste vrlo su bitni elementi neverbalne komunikacije. Dijete simboličkim gestama može koristiti kao zamjenu za neku riječ dok ne razvije govor. Karakteriziraju se kao pokreti tijela koji su simbol za neku riječ, aktivnost ili pojavu, a koriste za iskazivanje potreba i želja (Ljubešić i Cepanec, 2012).

3.2. Govor i riječi

Početak i razvijanjem govora djeteta, ono ne postaje odjednom pravo simboličko komunikacijsko sredstvo. Bates i suradnici (1975) istraživanjem su otkrili tri načina glasovno-govornih signala kojima se dijete izražava, a oni su dijelovi različitih stupnjeva simboličnosti:

1. Glasanje nalik riječima koje nemaju simboličko značenje, a djeca koriste kao dio rutine. Na primjer: neki glas koji označava gestu pokazivanja.

2. Riječi kojima dijete odgovara kada nešto želi ili ne želi, ali u situaciji traženja potrebe, ne koristi se tom riječi kako bi signalizirala određeni predmet. Na primjer: kada se dijete pita želi li neki predmet, ono može odgovoriti s "da", ali tom riječi ne bude u buduće tražilo taj isti ili drugi predmet.

3. Specifična riječ koju dijete koristi za neki predmet, ali u jeziku ta riječ nema značenje predmeta. To su individualno izmišljeni glasovi ili riječi kojima samo bliski sugovornici djeteta znaju što označava.

U razdoblju kombiniranja riječi, većina djece se koristi isključivo riječima. Ovisno o povećanju rječnika, djeca slažu rečenice te usvajaju nove pojmove i simbole. Svako dijete je drugačije, stoga se nije dobro voditi po dobnim normama koje bi dijete trebalo zadovoljavati.

Bitno je biti dobar govorni uzor i model te redovito poticati jezičnu i govornu komunikaciju djeteta (Cepanec, 2023).

3.3. Poticanje govora Baby Signs

Baby Signs je niz raznih gesta i znakova kojima djeca ističu potrebe u razdoblju kada još ne govore. To je oblik namjerne naučene komunikacije koji pomaže djetetu i roditelju razmjenu informacija o vanjskom svijetu i potrebama. Znakovni jezik pozitivno utječe na razvijanje inteligencije i govornog kanala kod djece koja ga koriste (Cimaš, 2015).

Znakovna komunikacija je postala novi trend među roditeljima zbog jasnih i laganih znakova te lakog načina učenja. Djeca vole pokretne geste, stoga je učenje komuniciranja još lakše. Iako postoje mnoge zablude u smislu da učenje znakovnog jezika djece koja još ne govore, usporavaju razvoj govora i odgađaju primjenu glasovnih simbola. Kažu da je dijete samopouzđano u korištenju simbola, zadovoljava svoje potrebe, stoga nema razloga učiti govorno izražavanje, ali to nije istina. Kao što je rečeno, Baby Signs pozitivno utječe na govorni razvoj te razvija inteligenciju (Pizer, Walters i Meier, 2007).

Učenje znakova je jednostavno, ovisno o dobi djeteta odabire se broj znakova kojima će učenje početi. Kod svakodnevnih aktivnosti, znakovi se samo uvrste tijekom provođenja tih zadataka. Stoga, roditelj pokazuje znak i verbalno izražava aktivnost ili potrebu upitnim tonom. Dijete nakon nekoliko ponavljanja, samo počinje koristiti znak. Ako se broj znakova proširuje i uče se konkretni pojmovi, na primjer životinje, dobro je koristiti slikovne prikaze.

U radu odgojitelja, važno je biti spreman na sve komunikacijske načine kojima bi se dijete moglo koristiti. Bitna je suradnja s roditeljima te uviđanje u način komunikacije dijete-roditelj. Ako neverbalno dijete koristi Baby Signs, zadaća roditelja je uputiti odgojitelje na znakove koje dijete koristi i na koji način izražava potrebe. Bez obzira na znakovni jezik, tijekom izvoženja znakovne komunikacije, bitno je verbalno izražavati sve aktivnosti koje se izvode. Tako se ostvaruje uzoran i pravilni govorni model. Osobito kod djece koja imaju predispozicije za govornim kašnjenjem, jasno koristiti znakove te pobliže verbalno opisivati aktivnost (Cimaš, 2015).

Baby Signs je izvrstan alat za korištenje u radu u odgojno-obrazovnim ustanovama zbog lakog učenja i još jednostavnije primjene. Neverbalna djeca su često etiketirana kao "bebe" zbog konstantne podrške i potrebom za pomoći, što umanjuje njihovu sliku o sebi i razinu samopouzdanja. Korištenjem znakovnog jezika, dijete će jasno znati iskazati potrebu, stoga individualni rad i način prilagodbe odgojitelja postaje slobodniji. U situacijama dječjeg interesa,

odgojitelj može u malim grupama podučiti djecu znakovni jezik te tako stvoriti inkluziju za neverbalno dijete. Tek kada će to dijete moći dijeliti potrebe i spoznaje s vršnjacima, stvorit će se pogodno tlo za razvijanjem prijateljstava i prihvaćenosti neverbalnog djeteta u skupinu.

4. POTPOMOGNUTA KOMUNIKACIJA

Potpomognuta komunikacija se karakterizira kao skup postupaka prilagođenog načina komuniciranja kojima pojedinac ostvaruje funkcionalnu i učinkovitu komunikaciju s drugima oko sebe. Može predstavljati alate za potpunu zamjenu govora s pomoću elektroničkih uređaja ili biti dopuna nedovoljno razvijenom govoru (Ivšac Pavliša, 2021). Sustav potpomognute komunikacije uključuje sve elemente koji određuju komunikacijski alat pojedinca. Oni pomažu pojedincu da izrazi svoje potrebe i želje kako bi ostvario optimalnu kvalitetu života (Beukelman i Light, 2013). Elementi koje korisnik može koristiti su razni, a najčešće su to od jednostavnih gesti, vokalizacije i pokreta tijela do složenijih komunikacijskih kartica sa simbolima, komunikacijskih tableta ili elektroničkih uređaja koji simbole pretvaraju u zvučne izraze. Beukelman i Light (2013) navode da se posljednjih godina sve češće koristi naziv složene komunikacijske potrebe koji karakterizira širu skupinu ljudi koji ne mogu ostvariti svoje potrebe na uobičajen komunikacijski način. Iacono i Johnson (2004) kažu da se pod složene komunikacijske potrebe podrazumijevaju: narušenost razumljivosti govora, teškoće razumijevanja jezičnih glasova te ograničene govorne sposobnosti. Kako bi se postigla optimalna razina komuniciranja pojedinca, bitno je individualizirano prilagođavanje alata potpomognute komunikacije. Costello, Patak i Pritchard (2010) ističu važnost individualizacije načina komuniciranja s djecom, ovisno o njihovoj motoričkoj, spoznajnoj i kognitivnoj razini.

Korisnici potpomognute komunikacije su razni. Kao što je rečeno, alati mogu biti upotrijebljeni kao nadopuna govornim deficitima osobe, ali i kao potpuna zamjena govora. U predškolskom razdoblju, povećana je potreba za potpomognutom komunikacijom, osobito kod neverbalne djece. Korisnik potpomognute komunikacije može biti bilo tko, ako postoji neki komunikacijski izazov. Stoga, neovisno o teškoći djeteta, potpomognutu komunikaciju je dobro znati koristiti za rad u odgojno-obrazovnim ustanovama. U posljednje vrijeme, broj djece s teškoćama u razvoju je znatno porastao. S obzirom na provođenje inkluzivne pedagoške prakse u vrtićima Republike Hrvatske, u sustav se uključuju razne teškoće. Primjeri teškoća mogu biti razni, od slabijih intelektualnih teškoća, komunikacijskih teškoća, govornih smetnji, oštećenja vida ili sluha do dijagnoza, kao na primjer: Down sindrom, cerebralna paraliza, poremećaj iz

spektra autizma. Svako dijete upisano u sustav odgoja i obrazovanja zaslužuje najbolju moguću skrb i individualizirani pristup.

4.1. Tehnike potpomognute komunikacije

Tehnike potpomognute komunikacije su karakterizirane kao alati koji pomažu ostvarivanju optimalnog komuniciranja korisnika. Dije se na: tehnike s pomoću pomagala i tehnike bez pomagala.

Tehnike potpomognute komunikacije bez pomagala ili ne tehnološka komunikacijska sredstva su tehnike koje ne zahtijevaju upotrebu pomagala, predmeta, opreme ili uređaja već se pojedinac služi svojim tijelom. Pozitivna strana tehnika bez pomagala je dostupnost i mogućnost neometane razmjene poruka. Glavni nedostatak je potreba pojedinca za izvođenjem pokreta za koje je neki put potrebna fina motorika. Ako osoba ima motorička oštećenja, otežava joj izvedbu. Pod tehnike bez pomagala spadaju: geste, govor tijela, manualni znakovi i vokalizacije. Djeca s izraženim komunikacijskim teškoćama najčešće koriste vokalizacijske znakove koji imaju komunikacijsku funkciju (Ivšac Pavliša, 2021). Svaka vrsta tehnike bez pomagala ima unaprijed određenu komunikacijsku funkciju. Ovisno o načinu potpomognute komunikacije koju osoba koristi, određuje se značenje svakog simbola, pokreta ili glasa.

Tehnike potpomognute komunikacije s pomoću pomagala su tehnike koje zahtijevaju upotrebu vanjskog fizičkog objekta ili uređaja za ostvarivanje komunikacije. Dije se na nisko tehnološke i visokotehnološke tehnike. Nisko tehnološka sredstva su pomagala koja ne zahtijevaju upotrebu tehnike. To mogu biti: kartice sa simbolima, komunikacijske ploče, opipljivi simboli, ploče sa slovima, slikama, frazama, komunikacijske knjige i mnogi drugi. Korištenje nisko tehnoloških sredstava zahtijeva princip modeliranja odnosno očekuje se od komunikatora da istovremeno korištenjem pomagala izgovara značenja (Popčević, Ivšac Pavliša i Bohaček, 2020). Visokotehnološka pomagala su uređaji koji znakove pretvaraju u govor te tako izražavaju signale koje je poslala osoba koja koristi podršku. Na temelju provedenih istraživanja u razlici nisko tehnoloških i visokotehnoloških sredstava, nije pronađena bitna razlika u učinkovitosti oba načina komuniciranja (Beukelman i Light, 2013).

4.2.Sustav komunikacije vizualnom podrškom

Vizualna podrška je sveprisutna u oblicima potpomognute komunikacije zbog svojih obilježja. No, prisutna je u svakodnevici ljudi kojima nije potrebna podrška potpomognutom komunikacijom. Vizualna podrška olakšava svakodnevno funkcioniranje i snalaženje u životu pojedinca (Ivšac Pavliša, 2021). U svakodnevici koristimo vizualne motive za izrade kalendara, organizaciju svakodnevnih aktivnosti. S obzirom na to da zdravom čovjeku pomaže u funkcioniranju, može se zaključiti kakav benefit ima na djecu s komunikacijskim teškoćama. Vizualna podrška preporučuje se ako se zamijeti da dijete bolje obrađuje vizualne podražaje od auditivnih. Bez obzira na to, ne treba odmah zaključivati da se radi o nekoj teškoći, neka djeca se bolje snalaze na vizualnom području.

Ako se počinje uvoditi komunikacija potkrepljena vizualnim motivima, bitno je auditivno vođenje komunikacije. Bez obzira, koristi li se dijete komunikacijskim slikama ili knjigama, svaki sugovornik je dužan auditivno modelirati svaki vizualni znak koji se koristi za razmjenu informacija. Djeci se ovaj način komunikacije sviđa zbog svoje kontinuiranosti. Istim znakovima svakodnevno izražavaju potrebe, to je neki oblik rutine koju djeca lako prihvaćaju te brzo usvajaju (Stocchetti i Kukkonen, 2011).

Najpopularniji oblici vizualne podrške su komunikacijske knjige koje se izrađuju na temelju individualnih potreba djeteta. Ovisno o dobi i broju mogućih riječi u rečenici, izrađuje se rječnik. Napretkom i širenjem vokabulara, dodaju se novi simboli. Najčešće su predmeti raspoređeni po kategorijama zbog boljeg snalaženja. To pomaže djeci i učenje kategorizacije pojmova, predmeta i pojava.

5. POREMEĆAJI JEZIČNO-GOVORNE KOMUNIKACIJE DJECE PREDŠKOLSKE DOBI

Način usvajanja govora djece je začuđujući proces u kojem dijete, sluša, ponavlja, oponaša i reproducira razne jezične i govorne oblike bez prevelike muke. Na taj jednostavan način dijete samostalno oblikuje gramatička pravila i jezičnu razinu govornog izražavanja (Andrešić i sur., 2009). Kod velikog dijela djece, taj razvoj teče bez teškoća, ali kod pojedine djece se može uočiti zaostajanje. Ono se može manifestirati na više načina, neki čak neprepoznatljivi roditeljima, stoga je dobro znati razvoj jezičnog i govornog izražavanja po

razvojnim dobima. Kada se uoči neko zaostajanje, bitno je pomno pratiti i raditi na deficitu, najbolje se obratiti stručnjacima logopedima.

U sadašnjem vremenu, poremećaja jezično-govorne komunikacije je više nego ikada. S obzirom na napredak tehnologije i izlaganju male djece uređajima na kojima uče jezike koji nisu materinji. Tijekom razvijanja govornog aparata i usvajanja jezika, bitno je da se dijete izlaže govornim uzorima i modelima (Ljubešić i Capanec, 2012). Sada se događa da djeca, uz materinji jezik, gledaju i slušaju razne govorne uzore stranih jezika na uređajima. Tu dolazi do nesigurnosti i miješanja jezika, pojmova i značenja. Djeca najčešće kasnije progovaraju, kada progovore, miješaju pojmove više jezika. Ako je dvojezična obitelj, ne mora nužno nastati takav problem zbog sugovornika te načina povezivanja jezika s osobom. Bitno je da, ako se djeci ponudi sadržaj na uređajima, neka budu kontrolirani i na materinjem jeziku, barem dok ne razvije jezični identitet.

6. OSOBITOSTI JEZIKA I GOVORA DJECE S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU

Pojam 'djeca s teškoćama u razvoju' označava djecu koja imaju: oštećenja sluha ili vida, poremećaje glasovno-govorne komunikacije, motorička oštećenja, intelektualne teškoće, promjene ličnosti uzrokovane organskim faktorima ili psihozama ili više vrsta smetnji u psihičkom ili fizičkom razvoju. Ovisno o vrsti teškoće koje dijete ima, potreban je poseban pristup raznih stručnjaka. Svako dijete ima posebne razine izazova što se tiče jezično-govorne komunikacije, zbog toga je i pristup svakom djetetu individualiziran (Andrešić i sur., 2009).

Redosljed faza razvoja govora kod svakog djeteta je ista, neovisno ima li dijete teškoću ili je tipičnog razvoja (Ljubešić i Capanec, 2012). Razlika je u dobi djeteta pojave određenih faza u govornom razvoju, što znači da se faza neće pojaviti dok dijete nije sazrelo za tu razvojnu zadaću. Može se zaključiti da je usvajanje govora integracijski proces koji uključuje razne faktore koji djeluju na razvoj govora djeteta (Andrešić i sur., 2009). Najčešće su to: vrsta poremećaja kod djeteta, razina oštećenja, podrška koju dijete dobiva od strane roditelja, odgojno-obrazovne ustanove te stručnjaka.

6.1. Motoričke teškoće

Pod pojmom motoričke teškoće smatraju se sva oštećenja, deformacije i funkcionalne ili motoričke smetnje zbog kojih je potrebno osigurati primjerene uvjete za optimalno funkcioniranje pojedinca. Najčešći neprogresivni motorički poremećaj, uzrokovan oštećenjem mozga je cerebralna paraliza. Karakterizirana je neuromotornim oštećenjem koja na jezično-govornoj razini uzrokuje mnoga odstupanja (Andrešić i sur., 2009). S obzirom na to da je govorni razvoj usko povezan s finom motorikom, neka djeca nikada ne progovore. Ovisno o razini i zahvaćenim mjestima oštećenja, pristup djeci s cerebralnom paralizom je individualiziran u suradnji s mnogim stručnjacima.

6.2. Intelektualne teškoće

Intelektualne teškoće podrazumijeva stanje u kojem je otežano uključivanje osobe u socijalni život, povezano sa zaustavljenim ili nedovršenim intelektualnim razvojem i funkcioniranjem. Očituje se s teškoćama adaptivnog ponašanja, a može biti: lake intelektualne teškoće, umjerene, teže i teške. Bitno je znati da dijagnoza intelektualnih teškoća ne uzrokuje govorne teškoće, ali ometa govorni razvoj.

Kod djece s Down sindromom govorni razvoj uvelike je otežan. Zbog različite građe govornog aparata, ometena je artikulacija, česte su dijagnoze smanjenog sluha te respiracijski problemi koji uzrokuju neadekvatno strujanje zraka potrebnog za fonaciju. Kod djece s intelektualnim teškoćama bitno je učestalo ponavljanje naučenih sadržaja te intenzivno poticanje jezično-govornog razvoja (Andrešić i sur., 2009).

6.3. Pervazivni razvojni poremećaj

Pervazivni razvojni poremećaj karakterizira nedostatak vještina u socijalnoj interakciji, komunikaciji, obrascima ponašanja i razinama interesa. Svi ti deficiti utječu na razvoj ličnosti djeteta iz spektra autizma (Kalra, Gupta i Sharma, 2023). Postoje razni oblici, zbog toga je u novije vrijeme dan naziv poremećaji iz spektra autizma. Razni su znakovi koji karakteriziraju ovaj poremećaj: stereotipni pokreti tijelom, eholalija, nedostatak socijalnih vještina, repetitivne radnje, obrasci opsesivno-kompulzivnog poremećaja, izostanak kontakta očima, nadarenost u pojedinim područjima i mnogi drugi. Svako dijete koje ima znakove spektra autizma je drugačije, sa svojim karakteristikama. Ovisno o vremenu prepoznavanja znakova i početku

intervencije, dijete može usvojiti obrasce ponašanja potrebne za samostalno funkcioniranje. Zajedničke karakteristike svih oblika je javljanje nepravilnosti jezičnog razvoja i govora, komunikacije i socijalne interakcije.

6.4. Oštećenje sluha

Oštećenje sluha karakterizira smanjena mogućnost primanja, provođenja i registriranja slušnih podražaja. To je najčešće prirođeno oštećenje, zbog toga se u Republici Hrvatskoj od 2002. godine provodi provjera sluha prije otpusta iz rodilišta (Andrešić i sur., 2009). Neke vrste oštećenja sluha mogu se javiti i kasnije, stoga je važno obraćati pažnju na tijek jezično-govornog razvoja djece. Oštećenje nastalo prije druge godine života ostavlja znatno veće posljedice na govor djeteta od oštećenja koje se javi nakon druge godine.

Vrlo je važno odrediti stupanj oštećenja kako bi se pravilno interveniralo. Stupnjevi su: naglušost (blaga, umjerena i teška) i gluhoća. Ako liječenje naglušosti nije moguće, djetetu se daje slušno pomagalo. Kod teške naglušosti ili gluhoće, ugrađuje se umjetna pužnica (Bonetti, 2006).

U današnje vrijeme razvoja tehnologije, komuniciranje djece s poremećajem sluha je olakšano zbog raznih uređaja za potpomognutu komunikaciju. Bez obzira na dostupna alternativna komunikacijska sredstva, valja poticati djecu na učenje hrvatskog znakovnog jezika. Pomagala omogućuju dvosmjernu komunikaciju s bliskim ljudima, ali zbog mogućnosti komunikacije pokretima, gestama i mimikom koje omogućuje znakovni jezik, komunikacija se može provoditi gdje god se dijete nalazilo s govornicima znakovnog jezika, bez potrebnih komunikacijskih pomagala.

7. PRISTUP DJECI S POREMEĆAJEM IZ SPEKTRA AUTIZMA

Kao što je već spomenuto, nijedno dijete nije isto, osobito što se tiče djece s poremećajem iz spektra autizma. Razlikuju se po stupnju funkcionalnosti, znakovima specifičnim za PSA te podrškom od strane obitelji i odgojno-obrazovnih ustanova. Svakom djetetu potreban je individualan pristup koji se ostvaruje isključivo pominim promatranjem ponašanjem djeteta, porukama ili signalima koje šalje te mogućnosti prilagodbe.

Vrlo mali postotak djece sa PSA razvije funkcionalan govor. Ovisno o mogućnosti djeteta za razvijanjem jezično-govornog izražavanja, prilagođava se oblik potpomognute komunikacije. Sve vrste koje su spomenute, primjenjive su u radu s djecom. S obzirom na to

da je PSA usko povezan s teškoćama u senzornoj integraciji, govorni aparat djeteta treba posebnu vrstu terapije logopeda i terapije senzoričke integracije (Kalra, Gupta i Sharma, 2023). Odgojno-obrazovna ustanova može pružiti podršku tako da vježbe za razvijanje govora, naučene od strane logopeda, provodi i za vrijeme boravka u vrtiću. U tom slučaju, bitna je dobra edukacija osoblja.

Dokazano je da potpomognuta komunikacija koja se provodi intenzivno s djetetom, pospješuje socijalnu interakciju, povećava broj iniciranja komunikacije te razvija jezično-govorno izražavanje (Iacono, Trembath i Erickson, 2016). Zbog toga je bitno poticati odgojno-obrazovne ustanove na provođenje više edukacija na područjima potpomognute komunikacije, dobrobiti za razvoj djece s teškoćama te načinima provođenja, u svrhu boljeg snalaženja kada se zateknu s neverbalnim djetetom.

7.1. Komunikacijska knjiga

Komunikacijska knjiga je alat potpomognute komunikacije koji može biti visoko i niskotehnoški. Ovisno o načinu izvedbe i količini simbola koje dijete koristi. To je individualizirano rješenje za jezično-govorni razvoj. Niskotehnoške knjige mogu biti napravljene ručno, najčešće se koriste u odgojno-obrazovnim ustanovama. Ovisno o potrebama djeteta u skupini, sakupe se simboli koje dijete usvoji te s pomoću njih komunicira. Može biti načinjena od plastificiranih printanih simbola s čičkom. Simboli su složeni po kategorijama, a dijete na glavnu stranicu slaže simbole kako bi načinilo rečenicu. Ovisno o mogućnostima djeteta, količina simbola i duljina riječi u rečenici je prilagođena. Prema krivulji proksimalnog razvoja djeteta, bitno je uvijek težiti višem zadatku od trenutne mogućnosti djeteta. Stoga, kada dijete dobro usvoji slaganje rečenica od dvije riječi, dodaju se simboli potrebni za istu potrebnu, ali s tri riječi u rečenici.

Visokotehnoške komunikacijske knjige najčešće dolaze na tabletima. Potrebno je imati posebne programe ili aplikacije preko kojih se komunikacija izvodi. Isto su koncipirane kao i niskotehnoške, ali je vokabular puno veći i po potrebi se može dodati više simbola ili znakova. Prednost visokotehnoških komunikacijskih knjiga je pretvorba simbola u rečenice preko uređaja, dok kod niskotehnoških komunikacijski partner izgovara rečenicu koju je dijete sastavilo.

Simboli se slažu u kategorije, stupce riječi, a rječnik je raspoređen s lijeva na desno kako bi dijete usvojilo redoslijed riječi u rečenici. Slaganjem simbola na previđena mjesta, stvara se rečenica. Dijete tako usvaja sastavljanje rečenica i fraza. Bitno je svaki znak verbalizirati,

osobito poticati dijete koje razvija govor da ponavlja značenje simbola nakon komunikacijskog partnera (Ivšac Pavliša, 2021).

Uz spomenute oblike potpomognute komunikacije, u vrtićima se izrađuju i vizualni poticaji za olakšano komuniciranje. Sastavlja se rječnik najčešćih potreba djeteta i postavlja na djetetu dostupno mjesto. Tako, ako dijete usvoji potrebne riječi, može pokazivanjem simbola i verbaliziranjem tražiti potrebu. Isto tako, izrađuju se vizualni predlošci dana u tjednu, osjećaja, vremenskih prilika, sve u svrhu poticanja razumijevanja i govornog razvoja djeteta. Ako postoje zahtjevnije aktivnosti, mogu se podijeliti na manje korake te slikovno potkrijepiti, izložiti na mjesto izvođenja aktivnosti, na primjer: aktivnost pranja ruku kod umivaonika u kupaoni.

7.2. Komunikacija putem razmjene slika (PECS)

PECS je jedan od najpoznatijih oblika potpomognute komunikacije. Temelji se na komunikaciji razmjenom slika. Iako je prvotno bio namijenjen za neverbalne ljude, u najčešćoj je upotrebi za djecu s poremećajem spektra autizma. PECS je strukturirani model koji se sastoji od točno odabranih slika koje su karakteristične za određeni predmet, pojavu, događaj. Temelji se na komunikaciji razmjene slika. Dijete odabire sliku željene aktivnosti, predmeta te komunikacijskom partneru, a on odgovara zadovoljavanjem potrebe. Tako se povećava motivacija djeteta za sudjelovanjem u socijalnim interakcijama te češćim iniciranjem komunikacije (Ivšac Pavliša, 2021).

Korištenjem PECS-a potiču se komunikacijske i socijalne vještine. Dobar je alat za uvođenje potpomognute komunikacije za djecu sa PSA jer ne zahtijeva kontakt očima, komunikacija se odvija isključivo razmjenom slika. PECS ima točno određene korake i smjernice po kojima bi trebalo provoditi sustav komunikacije, ali stručnjaci kažu da nije bitno slijediti strukturirane korake koji su propisani nego se okrenuti individualnim potrebama djeteta, djetetu usmjerenim pristupom (Thunberg, Johnson, Bornman, Ohlen i Nilsson, 2020) te pratiti napredak i prilagođavati na temelju razvojnih zadaća i postignuća.

7.3. Socijalne priče

Socijalne priče su sjajan alat za razvijanje socijalnih vještina kod djece. Opisuju se vizualnim i auditivnim načinom za primanje informacija, a cilj je objašnjavanje socijalne situacije, razumijevanje bitnih dijelova interakcije te usvajanje poželjnog načina i sugeriranja odgovora na događaj. Mogu se koristiti u radu s djecom tipičnog razvoja, a veliki benefit pokazuju u radu s djecom i odraslima s poremećajem iz spektra autizma. Djeca tipičnog razvoja imaju razvijenu teoriju uma, stoga usvojenim socijalnim obrascima ponašanja, znaju pročitati situaciju i primjereno odgovoriti na nju. S druge strane, djeca sa PSA nemaju sposobnost za razvijanje teorije uma i otežana im je uzročno-posljedična spoznaja (Jakobović, 2017). Oni ponašanja uče kroz modeliranje i oponašanje, prilikom usvajanja određenog obrasca ponašanja, stvara se adaptivni odgovor, kojim će u svakoj idućoj istoj situaciji na identičan način odgovoriti na socijalnu interakciju.

Socijalna priča je koncipirana kao jednostavna priča iz perspektive djeteta. Rečenice su jednostavne i kratke, bitni dijelovi su naglašeni, vođena je slikovnim prikazima za lakše razumijevanje i usvajanje djece sa PSA. Pruža konkretne upute koje jasno objašnjavaju obrasce ponašanja i očekivani ishod.

Ako se ciljano izrađuje socijalna priča, bitno je točno odrediti koji socijalni događaj priča mora prikazivati. Najčešće su to problemska ponašanja djeteta sa PSA koja, kroz razgovor, dijete ne može razumjeti (Marušić Dalić, 2023). Kada se prvi put uvodi socijalna priča u odgojnu skupinu, dobro je napraviti na temu koju će sva djeca razumjeti i moći primijeniti. Izrada socijalne priče treba biti dogovorena u suradnji sa stručnim timom vrtića.

Nakon provedbe socijalne priče, radi se evaluacija s članovima stručnog tima u svrhu uvida je li socijalna priča ostvarila svoj cilj i promijenila ponašanje djeteta. Evaluacija se najčešće provodi dva do tri tjedna nakon izvedbe socijalne priče.

8. PRISTUP NEVERBALNOJ DJECI U ODGOJNO-OBRAZOVNOJ USTANOVI

Najveća pojavnost neverbalne djece je u jasličkim skupinama. Ovisno o dobi i razvojnim zadaćama možemo zaključiti radi li se o teškoći ili se dijete još nije počelo jezično-govorno izražavati. S obzirom na to da, prvotno neverbalno dijete, s vremenom razvije govor, nema potrebe za intervencijom u smislu podrške potpomognutom komunikacijom. S obzirom

na smjernice pojavnosti prvih riječi i rečenica, odnosno u kojoj dobi se to događa, može se procijeniti radi li se o teškoći u razvoju, komunikacijskoj teškoći ili nekom poremećaju.

Nakon provedene procjene stručnog tima, odgojitelji pristupaju individualnim prilagođenim komunikacijskim alatima. Kao što je rečeno, ovisno o potrebama i željama djeteta, izrađuje se IOOP u svrhu ostvarivanja ciljeva. Dijete se šalje na daljnju obradu i procjene te moguće terapijske tretmane.

8.1. Radovi djece kao komunikacijski alat

Sva djeca imaju potrebu za izražavanjem. Različiti su načini izražavanja kod djece: emocionalne reakcije, verbalno, obrasci ponašanja, neverbalne reakcije. Dobar način procjene unutaršnjeg stanja djeteta je dječji crtež. Ovisno o temi na koju crta ili slika, boje koje bira, odnos veličina pojedinih osoba ili motiva na slici, sve ukazuje na odnose u stvarnom životu djeteta s okolinom (Piwowarska, 2021).

Upravo zbog nemogućnosti povezivanja s neverbalnim djetetom u smislu ostvarivanja komunikacije, odgojitelji mogu ući u unutrašnji svijet djeteta kroz crteže. Potrebna je edukacija kako bi se naučilo pročitati što koji znak na crtežu predstavlja.

U nekim situacijama, kod neverbalne djece, crtež je možda jedino ekspresivno sredstvo kojim može pokazati svoje stanje. Stoga je bitno poticati djecu na izražavanje svim medijima koji su dostupni. Individualnim pristupom otkrivaju se jake strane djeteta na temelju kojih se može uspostaviti kvalitetan odnos povjerenja i ljubavi.

8.2. Selektivni mutizam u odgojno-obrazovnoj ustanovi

Selektivni mutizam je rijedak anksiozni poremećaj karakteriziran trajnom odsutnošću govora verbalne djece u socijalnim situacijama kada se od njih očekuje da govore (Burić, Capanec, Šimleša, 2019). To su djeca socijalno sramežljiva i tjeskobna. U okruženju koje im ne odgovara, odbijaju razmjenjivati poruke govorom, neverbalna komunikacija je također oslabljena, komuniciraju sramežljivim klimanjem glave i kratkotrajnim kontaktom očima. Iako su ta djeca kod kuće verbalna, topla, u neugodnim okružjima gube sve komunikacijske vještine.

Pristup odgojno-obrazovne ustanove takvom djetetu mora biti susretljiv, otvoren, pun prihvatanja te prilagodljiv. Odgojitelji promatraju dijete te pronalaze načine na koje će se približiti djetetu te stvoriti odnos povjerenja. Bitno je pratiti djetetove jakosti i slabosti te

prilagođavati aktivnosti tako da može sudjelovati u njima. Velika je zadaća odgojitelja raditi na djetetovoj slici o sebi i razvijanju samopouzdanja.

Ovisno o suradnji s roditeljima, može se uvesti sustav potpomognute komunikacije. Djeca sa selektivnim mutizmom najčešće izražavaju svoje potrebe pokretima tijela, pokazivanjem prsta ili gestama (Burić, Capanec i Šimleša, 2021). Ovisno o znatiželji i mogućnosti djeteta za učenjem komuniciranja alternativnim metodama, stručni tim individualizira pristup.

Govorno-jezični razvoj djeteta sa selektivnim mutizmom je usporen zbog manjka govornih modela. U odgojno-obrazovnoj ustanovi ima priliku usvajati govor, ali ne može zbog neverbalnih obrazaca ponašanja.

2. ISTRAŽIVANJE - PRIKAZ I ANALIZA SLUČAJA

2.1. Problem i svrha istraživanja

Kao što je prije rečeno u radu, djece s teškoćama u razvoju je sve više. Zbog holističkog i inkluzivnog pristupa odgojno-obrazovnih ustanova, djeca s teškoćama su uključena u redovni program. U svakoj odgojnoj skupini je barem jedno dijete kojem je potrebna podrška na komunikacijskom području. Ovisno o mogućnostima vrtića, djeci se dodjeljuju asistenti kojima je fokus razvoj i napredak djeteta u smjeru postizanja razvojnih zadaća na razini vršnjaka.

U slučaju korištenja potpomognute komunikacije, važna je edukacija osoblja za korištenje sredstava i pomagala. Glavni fokus je na djetetovim odgojno-obrazovnim potrebama i dobiti kako bi isti princip komunikacije imao u svim životnim okruženjima: kod kuće, u institucijama te odgojno-obrazovnoj ustanovi. U tom slučaju, poželjna je suradnja stručnjaka koji je uveo oblik potpomognute komunikacije s odgojiteljima i asistentom kako bi podučio način provođenja iste.

Ako djetetovo okruženje ima različit pristup komunikacijskim medijima, može doći do nesigurnosti djeteta, gubitka motivacije te slabljenju slike o sebi. Kada se uvede potpomognuta komunikacija, bitno je kontinuirano provođenje i modeliranje u svrhu jezično-govornog razvoja djeteta.

Djeca s teškoćama u razvoju kao i djeca s višestrukim oštećenjima koja su uključena u odgojno-obrazovni sustav najčešće ne mogu provoditi puni deseto satni program, stoga borave kraći period u vrtiću. Bez obzira na količinu provedenog vremena u vrtiću, zadaća odgojitelja i

asistenta je inkluzija djeteta u odgojnu skupinu. Djeca tipičnog razvoja pokazuju veliki interes za učenjem novog načina komuniciranja. Bitno je uključivanje druge djece u komunikaciju s djetetom s teškoćama u svrhu razvijanja socijalnih vještina i interakcija. Razvija se osjećaj vrijednosti, empatije, pomaganje manjima ili slabijima od sebe te jačanje samopouzdanja. Osim dobrobiti za dijete s teškoćama, velike su dobrobiti za drugu djecu, zbog toga treba poticati okolinu koja prihvaća i poštuje razlike te razvijati vještine prosocijalnog ponašanja. Osim područja komuniciranja, podrška se pruža i na područjima samozbrinjavanja i životno-praktičnim zadaćama, samostalnosti u izvođenju razvojnih aktivnosti, sudjelovanja u grupnim aktivnostima te mogućnosti igre s drugom djecom.

Upravo igra je glavna okupacija djeteta i takozvani "djetetov posao". Bitno je osigurati uvjete za nesmetanom igrom s drugom djecom. Djeca najviše uče kroz igranje. Korištenje potpomognute komunikacije olakšava djetetu uključenost u igre s vršnjacima. Socijalna interakcija je bitan segment u dječjem razvoju. Kroz nju dijete razvija socio-emocionalne razvojne zadaće. Uči o međuljudskim interakcijama, spoznaje svoje osjećaje, osjećaje druge djece, razvija prosocijalno ponašanje. Ovisno o razini dječje igre, prilagođavaju se aktivnosti te način komuniciranja.

2.2. Cilj istraživanja

Cilj ovoga istraživanja je kroz prikaz djeteta s poremećajem iz spektra autizma, analizirati utjecaj potpomognute komunikacije korištenjem nekoliko sredstava u radu s djetetom tijekom pedagoškog rada u dječjem vrtiću.

Osim na utjecaj potpomognute komunikacije, naglasak je stavljen i na suradnju roditelja, odgojitelja, asistenta i stručnog tima predškolske ustanove u svrhu ostvarivanja dvosmjerne komunikacije o djetetovim odgojno-obrazovnim potrebama. Na inicijalnom razgovoru pri upisu djeteta u vrtić, roditelj ispunjava upitnik s općim informacijama o djetetu (Celizić, 2022).

2.3. Prikaz i analiza slučaja

U radu se opisuje funkcioniranje dječaka s poremećajem iz spektra autizma u dobi od četiri godine. Praćenje dječaka uz sredstva potpomognute komunikacije realiziralo se u ustanovi ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja na području grada Samobora, tijekom pedagoških godina 2022./2023. i 2023./2024.

Početak pedagoške godine 2022./2023. zaposlena sam na mjesto asistenta djece s teškoćama u razvoju. Dijete koje mi je dodijeljeno bio je trogodišnji dječak sa sumnjom na dijagnozu poremećaja iz spektra autizma. Pokazivao je brojne znakove koji upućuju na spomenutu dijagnozu. Dječak je bio neverbalan s izraženim eholaličnim neartikuliranim zvukovima koji nisu imali značenje ni smisao. Motorički je bio spretn, međutim prisutni su bili brojni obrasci stereotipnog ponašanja (skakanje prilikom aktivnosti koje su uzbudljive, mahanje rukama, izraziti nemir tijekom mirnijih aktivnosti). Kognitivno je bio napredan u stolno-manipulativnim aktivnostima (umetaljke, puzzle, kategorizacija predmeta, boja, oblika), no prilikom regresije koja se dogodila kao posljedica obiteljskih problema, te vještine su izgubljene. Spoznajno je bio jako oskudan, igra je bila funkcionalna, najviši stupanj igre je bio tijekom redanja, presipavanja i nizanja. Bio je veliki ljubitelj rutina, zbog toga je burno reagirao tijekom promjene aktivnosti, mjesta boravka ili načina izvedbe neke aktivnosti. Imao je teškoće s izvođenjem aktivnosti koje su sastavljene od više koraka, na primjer, pranje ruku nije usavršio. Aktivnosti samozbrinjavanja nije mogao izvoditi samostalno, bila je potrebna podrška i pomoć odgojitelja ili asistenta. Tijekom te pedagoške godine usavršio je skidanje papuča i čarapa. Socijalna interakcija je bila oskudna, odazivao se na ime, ali je kontakt očima bio rijedak. Nije imao potrebu za interakcijom s drugom djecom, osim u situacijama kada je želio igračku koju je imalo drugo dijete, tada je uzimao iz ruke ili gurao dijete.

Tijekom te pedagoške godine radila sam na lakšem snalaženju i većoj samostalnosti dječaka u odgojno-obrazovnoj ustanovi. Ciljevi koje smo postigli bili su: samostalno hranjenje, sjedenje za stolom tijekom obroka, iskazivanje odgojno-obrazovnih potreba pokazivanjem rukom ili prstom, izuvanje i obuvanje, pospremanje igračaka na predviđeno mjesto.

Jezično-govorne sposobnosti dječaka bile su nepostojane. Jedini način izražavanja zadovoljstva bio je osmijeh i skakanje, a nelagode ili odbijanja aktivnosti plač i bacanje po podu. Bilo je izrazito zahtjevno shvatiti koje su njegove odgojno-obrazovne potrebe, ali tijekom pomnog praćenja ponašanja, načina reagiranja na određene situacije i dobivanje željenih predmeta, prepoznala sam njegove tjelesne signale i obrasce ponašanja kojima je izražavao potrebe.

Dječak je imao promjenjivu senzoričku integraciju. Najčešće je bio osjetljiv na glasne zvukove, teško je boravio u skupini s više djece. Učestalo skakanje posljedica je poremećene vestibularne i proprioceptivne naravi, taktilno je bio nedovoljno podražen, stoga je uživao u aktivnostima u rastresitim materijalima, hodanju bosonog, igranju u blatu. S druge strane, bilo je situacija u kojima nije lako prihvaćao neke teksture, primjerice nikada nije volio mljeveno

meso, a spužvaste i gumene igračke je izbjegavao. Jedini način za uspavljanje bio je maženje po gornjoj strani dlana i stražnjoj strani vrata.

2.3.1. Uloga stručnih suradnika

Naglasak se mora staviti na suradnju stručnoga tima vrtića, odgojitelja, asistenta i roditelja. Član stručnog tima (edukacijski rehabilitator, radni terapeut), zadužen za djecu s teškoćama, izrađuje "individualizirani odgojno-obrazovni plan-IOOP". Na temelju procjena koje se provedu po razvojnim zadaćama i procjenama funkcioniranja djeteta u odgojnoj skupini, sastavlja se okvirni plan i ciljevi za određeni period. Član stručnog tima upućuje i usmjerava kojim aktivnostima i na koji način treba provoditi odgojno-obrazovnu praksu i individualizirani pristup djetetu.

Odgojno-obrazovna ustanova mora osigurati potrebne materijale, didaktiku, pomagala u svrhu zadovoljavanja potreba djeteta. IOOP je okvirni plan i program na temelju kojega se stvaraju smjernice za rad s djetetom. Odgojitelji i asistent individualnim i grupnim poticajima usmjeravaju dijete u smjeru novih spoznaja i zadovoljavanja razvojnih zadaća. Bitno je pomno pratiti dijete, njegove potrebe, jakosti, slabosti te na temelju uočenog stvarati i prilagođavati poticaje koji će pozitivno djelovati na njegov rast i razvoj.

Prvim uključivanjem dječaka u odgojno-obrazovni sustav, bilo je jasno da postoji neki oblik teškoće. Odgojiteljice su pomno pratile obrasce ponašanja dječaka, iako je u to vrijeme imao dvije godine, te bilježile podatke o načinima reagiranja na određene situacije, načine socijalne interakcije s ostalom djecom i sve bitne podatke koje je bilo nužno prenijeti stručnom timu koji je bio zadužen za provođenje inicijalne procjene djeteta. U inicijalnoj procjeni djeteta sudjelovali su psiholog, logoped i pedagog. Vrijeme predviđeno za jutarnje aktivnosti provele su u sobi dnevnog boravka te pratile ponašanje dječaka. Nakon što su zaključile da postoji neki oblik teškoće, sazvale su individualni razgovor s roditeljima. Roditelji su bili obaviješteni o zaključcima stručnog tima. Nadalje, stručni tim je uputio roditelje u kojem smjeru bi bilo dobro krenuti što se tiče provođenja procjena i dolaska do stručnog zaključka i moguće dijagnoze.

Tijekom suradnje s odgojiteljima i asistentom, stručni tim je imao veliku ulogu što se tiče usmjeravanja u radu s djetetom te omogućavanja dodatnih sredstava podrške. Tijekom pedagoške godine 2022./2023. odgojno-obrazovna ustanova pribavila je potrebne materijale i pomagala za olakšano provođenje inkluzivne prakse i olakšavanje svakodnevice djeteta u ustanovi. Jedan od sredstava bili su komunikacijski gumbi koje sam koristila kao pomagalo potpomognute komunikacije.

Podrška stručnog tima od iznimne je važnosti zbog njihove veće stručnosti u poljima pristupa djeci s teškoćama u razvoju te poučavanju asistentata koji se prvi puta susreću s istim. Bitna je dvosmjerna komunikacija koja omogućava nesmetan protok informacija u svrhu razumijevanja odgojno-obrazovnih potreba djeteta s ciljem omogućavanja optimalnog boravka u ustanovi te mogućnosti rasta i razvoja.

2.3.2. Uloga asistenta djeteta s teškoćom u razvoju

U gradskim vrtićima grada Samobora svako dijete koje ima sumnju na teškoću u razvoju ima pravo na osobnog asistenta. Prilikom inicijalnog razgovora pri upisu djeteta u odgojno-obrazovnu ustanovu, roditelj djeteta s teškoćom odlučuje želi li da njegovo dijete ima dodatnu podršku. U nekim slučajevima, podrška asistenta je od iznimne važnosti, osobito u slučajevima motoričkih oštećenja.

Uloga asistenta djetetu s teškoćama u razvoju je pružanje konstantne podrške u područjima gdje dijete pokazuje slabosti te poticanje područja djetetovih jakosti. Ovisno o vrsti i razini teškoće, asistent u dogovoru s odgojiteljem boravi osam sati u danu s djetetom.

U slučaju dječaka s poremećajem iz spektra autizma, najveća podrška bila je potrebna u prepoznavanju njegovih potreba te omogućavanju nesmetanog boravka u ustanovi ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja. U dogovoru s odgojiteljicama, bila sam zadužena za sve aktivnosti u kojima je sudjelovao, prematanju pelena, aktivnostima samozbrinjavanja, podršci tijekom hranjenja, osiguravanju sigurnosti tijekom boravka u sobi dnevnog boravka, poticanje interakcije druge djece s dječakom te kasnije i modeliranje govora.

2.3.3. Uloga obitelji

Uloga obitelji djeteta s teškoćom u razvoju je najbitnija stavka u rastu i razvoju toga djeteta. Nakon inicijalnog razgovora o mogućnosti postojanja teškoće kod dječaka, roditelji su bili razumljivi te poduzeli sve mjere koje im je stručni tim predložio. Iako je suočavanje s novom informacijom bilo teško, odlučili su biti podrška djetetu, odgojno-obrazovnoj ustanovi, odgojiteljicama i stručnom timu. Suradnja je bila uspješna, roditelji su rado pristajali na terapije koje im je ustanova preporučila te je dječak ubrzo nakon dijagnoze (postavljene s tri godine i deset mjeseci) krenuo na terapije.

Roditelji su uvijek bili susretljivi, saslušali sve zgrade i nezgrade koje su se dogodile tijekom dana boravka u ustanovi. Rado su dijelili informacije o napretku dječaka na terapijama

izvan odgojno-obrazovne ustanove. Problem je bio u manjku informacija o tome kako se kod kuće odnose prema dječaku i kako provodi slobodno vrijeme. Tijekom ljeta 2023. godine roditelji su se odlučili razvesti što je imalo veliki utjecaj na funkcioniranje dječaka. Dogodila je velika regresiju u ponašanju što se tiče samokontrole i granica koje su bile postavljene u odgojno-obrazovnoj ustanovi. Teško je prihvaćao pravila, prelaske s aktivnosti, promjenu mjesta boravka. Razvio je loš noćni san što je rezultiralo pospanošću i velikoj iritabilnosti tijekom boravka u ustanovi. Vidjela je velika razlika na njegovom ponašanju je li boravio s majkom ili s ocem. Bez obzira na promjenu životne okoline, majka je bila velika podrška odgojiteljicama i meni, kao asistentu, pojašnjavajući ili upozoravajući nas na moguće problemske situacije koje bi se mogle zbiti tijekom dana.

2.4. Prikaz primjene sredstava potpomognute komunikacije

S obzirom na to da je dječak neverbalan, u početku je bilo teško shvatiti na koji način iskazuje svoje odgojno-obrazovne potrebe. Tijekom nekog vremena koje smo proveli zajedno, stvorili smo svoj način komuniciranja. Osobno, bilo mi je jako bitno verbalizirati sve što smo radili, sva pitanja koja sam postavljala, predmete koje smo koristili u igri. Dječak je komunicirao isključivo na način uzimanja za ruku i dovodeći odgojitelja ili asistenta do predmeta koje želi. Prvenstveno mi je bio cilj ostvariti kontakt očima kako bi shvatio da potrebu iskazuje drugoj osobi, da moja ruka nije alat s pomoću kojeg ostvaruje svoje potrebe i želje.

Djeca čiji je jedini način komuniciranja s pomoću potpomognute komunikacije, u potrebi su na isti način izražavati potrebe i u odgojno-obrazovnom sustavu. Kao što je prije rečeno, važna je edukacija odgojitelja i asistenta (ako ga dijete ima) u svrhu ostvarivanja najkvalitetnije podrške djetetu tijekom boravka u odgojno-obrazovnoj ustanovi. S obzirom na to da se susreće mali broj korisnika potpomognute komunikacije u predškolskom periodu, djeci najčešće nisu osigurani kvalitetni komunikacijski partneri. Ako provođenje potpomognute komunikacije nije kvalitetno, stvara se velika zbunjenost korisnika. Djeca tipičnog razvoja, svakodnevno promatraju govorne modele s pomoću kojih usvajaju jezično-govorne sposobnosti i vještine. U slučaju potpomognute komunikacije, dijete korisnik nema priliku promatrati komunikacijske modele. Zbog toga je prijeko potrebna dobra suradnja odgojitelja, roditelja i asistenta kako bi se ostvario dobar sustav podrške i modeliranja tog načina komunikacije (Popčević, Ivšac Pavliša i Bohaček, 2020).

Primarni unos informacija djetetu korisniku potpomognute komunikacije je govoreni jezik komunikacijskog partnera, a dječji izlaz su najčešće grafički simboli potpomognute

komunikacije. U tom slučaju stvara se velika asimetrija između modaliteta unosa i izlaza. Zbog toga je bitno da komunikacijski partneri djeteta modeliraju i uporabu grafičkih simbola potkrepljenu govorenim jezikom.

Prvi oblik potpomognute komunikacije koji sam uvela u svoj rad s dječakom bio je znakovni jezik. Taj sam način koristila u početku rada s dječakom, dok još nije pokazivao potencijal za razvijanjem govora. Izdvojila sam nekoliko znakova hrvatskog znakovnog jezika koji su bitni za nesmetano funkcioniranje djeteta u skupini. Prilikom postavljanja pitanja, koristila sam i znak koji je označavao određeni predmet ili aktivnost. Dječak je u početku odgovarao, uzimanje za moju ruku ako je odgovor bio pozitivan, a guranjem moje ruke ako je bio negativan. Kasnije, primjenom tih znakova nekoliko tjedana, počeo je primjenjivati znakove. Tijekom pokazivanja znakova, održavao je kontakt očima što je bilo veliko postignuće u ostvarivanju dvosmjerne komunikacije.

Oblike potpomognute komunikacije najčešće predlažu stručnjaci te se tako uvodi primjena u vrtićima. U slučajevima kada je dijete neverbalno, a nije uključeno u terapijske intervencije, u dogovoru s roditeljima i stručnim timom, uvodi se oblik potpomognute komunikacije. Tako smo u dogovoru s roditeljima i stručnim timom uveli neke oblike koji su bili individualno prilagođeni za dječaka. Temeljili su se na vizualnim motivima koji su olakšavali prepoznavanje predmeta.

Komunikacijski rječnik je najjednostavniji alat koji se može primjenjivati kod neverbalne djece. Pomnim promatranjem djetetova ponašanja i ciljevima koje dijete postavi izvođenjem tog ponašanja, možemo razumjeti komunikacijske obrasce i zahtjeve. Rječnik se sastoji od tri stupca: u prvom stupcu su pokreti tijela djeteta koje izvodi prilikom slanja neke poruke, u drugom stupcu što znači taj pokret ili obrazac ponašanja, što dijete želi, a u trećem stupcu što treba napraviti, kako se zadovolji ta djetetova potreba (Ivšac Pavliša, 2021).

Komunikacijski rječnici su individualno izrađeni u suradnji roditelja, odgojitelja, asistenta i članova stručnog tima. Vrlo je važno da su svi ljudi upoznati sa svim signalima djetetovih potreba kako bi se pravovremeno zadovoljila njegova potreba. U slučaju zanemarivanja djetetova komunikacijskog signala, mogu se početi gubiti.

Komunikacijski rječnik je, za dječaka, bio izazovan komunikacijski oblik. S obzirom na odabir simbola koje smo koristili (njemu najbliže odgojno-obrazovne potrebe) često zbog uzbuđenja nije znao što tražiti. Kroz nekoliko tjedana korištenja ovog oblika, shvatio je način na koji će uspješno zadovoljavati svoje potrebe, bez ikakvih nedoumica odgojiteljica ili mene, asistentice. Najčešći način komuniciranja je izgledao tako da je uzeo simbol određenog predmeta ili aktivnosti i donio ga osobi od koje je tražio odgovor na zahtjev.

Komunikacijski rječnik je bio odlično sredstvo dvosmjerne komunikacije i izražavanja potreba dječaka, ali nije imalo utjecaj na jezično-govorni razvoj. S obzirom na to da je dječak samo donosio simbole i na neverbalni način tražio ostvarivanje potrebe, odlučili smo se okrenuti komunikacijskim gumbima.

Komunikacijski gumbi su nisko tehnološko pomagalo koje predstavlja određeni simbol, pritiskom na gumb, izgovara se značenje i smisao simbola. Ovisno o potrebi simbola, isprintala sam svakidašnje predmete i aktivnosti kojima se dječak bavio te snimila glas kako bi se, pritiskom gumba, verbaliziralo što simbol prikazuje. Gumbi sam smjestila na određeno mjesto u sobi dnevne boravka, kako bismo znali da dječak namjerno komunicira određenu odgojno-obrazovnu potrebu. Tijekom nekog vremena, zamijenili smo simbole na gumbima.

2.5. Zaključak istraživanja

Dječak je prve znakove govora počeo pokazivati početkom 2024. godine. Sve naše aktivnosti nakon toga bile su listanje enciklopedija, slikovnica i knjiga. On me držao za prst te pokazivao na određeni pojam, a ja sam izgovarala što se nalazi na slici. Od njega sam tražila da nakon mene ponovi rečeno. U travnju 2024. godine, dobio je premještanje u drugu odgojno-obrazovnu ustanovu, bliže njegovoj kući. Njegov jezično-govorni razvoj dosegao je razinu jedne riječi, teško razumljive ostalima.

Dječak je nastavio pohađati terapije. Na temelju dosadašnjeg iskustva rada s njime, vjerujem da bude razvio govor razumljiv drugima. Iako djeca s poremećajem iz spektra autizma često imaju neartikulirani govor, vjerujem da će roditelji i stručnjaci doći do maksimalne razine dječaka. Svi oblici potpomognute komunikacije koje smo koristili, svaki zasebno, imali su određenu dobit za razvijanje komunikacijskih sposobnosti dječaka. Smatram da, bez uvedenih sredstava PK dječak ne bi bio na razini komuniciranja kao što je sada.

9. ZAKLJUČAK

Potpomognuta komunikacija je medij kojim se postiže neometano sudjelovanje djece s teškoćama u razvoju u svakodnevnim aktivnostima u odgojno-obrazovnoj ustanovi. Djeca, bez obzira na teškoću, imaju pravo biti uključeni u redovni program vrtića. Iz toga razloga, zadaća odgojno-obrazovne ustanove je osiguravanje optimalnih uvjeta za rast i razvoj djeteta. Kao što su djeca tipičnog razvoja uključena u svakodnevne poticajne aktivnosti i zadatke, tako i djeca s teškoćama imaju pravo na isto.

Kvalitetnom suradnjom stručnog tima, odgojitelja, asistenta i roditelja djeteta s teškoćom, stvara se individualizirani plan postizanja ciljeva. Temelji se na trenutnim mogućnostima djeteta te zadanim realnim ciljevima u smjeru postizanja razvojnih zadaća djeteta. Komunikacija je prijeko potrebna za iznošenje vlastitih potreba, ostvarivanje socijalnih interakcija, sklapanje prijateljstva i sudjelovanja u igri. Ovisno o stupnju razvoja jezično-govornog izražavanja ili stupnju spoznaje i razumijevanja govora neverbalnog djeteta primjenjuje se potpomognuta komunikacija.

Uvođenjem potpomognute komunikacije u rad s djecom s teškoćama, otvara se novi svijet razumijevanja, uvažavanja, poštivanja djeteta. Ono u suradnji s komunikacijskim partnerom razmjenjuje poruke te ima omogućeno izražavanje potreba. Zadaća komunikacijskog partnera je modeliranje govora djetetu. S obzirom na oblik komunikacije koji se koristi, sugovornik je dužan svaki simbol, pokret, gestu, sliku verbalizirati. Dijete tako usvaja značenja određenih simbola i povezuje ih s govornim i auditivnim podražajima. Iako je potpomognuta komunikacija trenutno primarni oblik komuniciranja djeteta, bitno je raditi na razvoju jezično-govornog izražavanja. Jedino na način modeliranja dijete dobiva pravilne informacije u mozgu koji usvaja informacije te gradi nove veze u smjeru razvoja govora.

Neka djeca nemaju potencijala razviti govor. U tom slučaju, korištenje potpomognute komunikacije je ključalno za razvijanje komunikacijskih vještina djeteta. Zadaća odgojitelja je praćenje spoznaje i razumijevanja govora te uvođenje novih simbola ili znakova s obzirom na usvojenost prethodnih pojmova i količine vokabulara.

Na primjeru istraživanja dokazana je dobrobit potpomognute komunikacije u smjeru razvijanja govora djeteta. Dječak je u dobi od četiri godine prvi puta izgovorio svoju prvu riječ, bez obzira na to što je razumio većinu informacija i poruka koje su mu bile poslone. Nakon uvođenja više oblika PK, dječak je sazrio do razine za usvajanje i izgovaranje prvih riječi.

10. LITERATURA

Knjige

- Andrešić, D., Benc Štuka, N., Gugo Crevar, N., Ivanković, I., Mance, V., Mesec, I., Tambić M. (2009). *Najčešći poremećaji jezično-govorne komunikacije djece predškolske dobi*. Zagreb: Hrvatsko logopedsko društvo.
- Beukelman, D. R., Light, J. C. (2013). *Augmentative & Alternative Communication: Supporting Children and Adults with Complex Communication Needs*. Baltimore: Paul H. Books Publishing Co.
- Burić Moskaljev, M. (2014). *Poruke bez riječi: Umijeće neverbalnog komuniciranja*. Zagreb: Poslovna znanja.
- Celizić, M. (2022). *Multimodalni pristup interakciji i komunikaciji osoba sa senzoričkim i drugim utjecajem/višestrukim teškoćama*. Zagreb: Mali dom.
- Cepanec, M. (2023). *Rani komunikacijski razvoj*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Ivšac Pavliša, J. (2021). *Potpomognuta komunikacija kao metoda rane intervencije*. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Juričić, D. (2011). *Budi voda, a ne stijena*. Zagreb: Školska knjiga.
- Stocchetti, M., Kukkonen, K. (2011). *Images In Use*. John Benjamins Publishing Company: Amsterdam/Philadelphia.

Članci

- Bonetti, L. (2006). Kvantitativna procjena nazalnosti u govoru djece s oštećenjem sluha i čujuće djece. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 41. 3-16.
- Burić, M., Cepanec, M., Šimleša, S. (2019). Obilježja neverbalne komunikacije djece sa selektivnim mutizmom – nalikuju li onima u poremećaju iz spektra autizma? *Logopedija*, 9 (2). 50-58.
- Cimaš, A. (2015). Poticanje razvoja govora uz Baby signs. *Dijete vrtić obitelj*, 24. 77-78.
- Hall, J. A., Horgan, T. G., Murphy, N. A. (2019). Nonverbal communication. *Annual Review of Psychology*, 70. 271-294.

- Iacono, T., Trembath, D., Erickson, S. (2016). The role of augmentative and alternative communication for children with autism: current status and future trends. *Neuropsychiatric Disease and Treatment*, 12. 2349-2361.
- Jakobson, R. (1972). Verbal Communication. *Scientific American*, 227 (3). 72-81.
- Kalra, R., Gupta, M., & Sharma, P. (2023). Recent advancement in interventions for autism spectrum disorder: A review. *Journal of Neurorestoratology*, 11. 2324-2426.
- Kopas-Vukašinović, E. (2009). Nonverbal signals used by the preschool child. *Odgojne znanosti*, 11(1). 223-232.
- Ljubešić, M., Ceganec, M. (2012). Rana komunikacija - u čemu je tajna? *Logopedija*, 3 (1). 35-45.
- Okon, J. J. (2011). Role of Non-Verbal Communication In Education. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 2 (5). 35-40.
- Perković, L. Klarić, A. Kostović Srzentić, M. (2020). Nadomjesna i potpomognuta komunikacija u bolnici- znanja, iskustva i stavovi medicinskih sestara. *Journal of Applied Health Sciences*. 6. 49-62.
- Piwowska, E. (2021). Children's graphical records as universal non – verbal messages. *Informatol*, 54. 1-2.
- Pizer, G., Walters, K., Meier, R. P. (2007). Bringing Up Baby with Baby Signs: Language Ideologies and Socialization in Hearing Families. *Sign Language Studies*, 7 (4). 387-430.
- Popčević, K. Ivšac Pavliša, J. Bohaček, A. M. (2020). Obogaćeni jezični unos- intervencija u potpomognutoj komunikaciji temeljena na modeliranju. *Klinička psihologija*. 13. 79-94.
- Thunberg, G. Johnson, E. Bornman, J. Ohlen, J. Nilsson, S. (2021). Being heard – Supporting person- centred communication in pediatric care using augmentative and alternative communication as universal design: A position paper. *Nursing Inquiry Wiley*. 12426. 3-17.

Internetski izvori

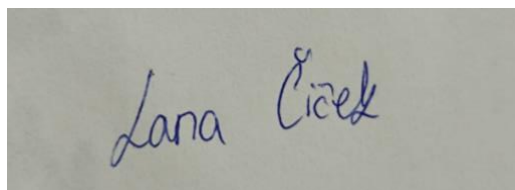
Jakobović, M. [Zivot i skola Vol.63 No.1 Jakobović.pdf](#) pristupljeno: 23. lipnja 2024.

Marušić Dalić, S. [lanak_hrvatski_socijalne_vjestine_PSA.pdf](#) pristupljeno: 23. lipnja 2024.

IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI RADA

Ja, Lana Čiček, izjavljujem da sam završni rad na temu "Uporaba potpomognute komunikacije u radu s djecom u ustanovi ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja" izradila samostalno uz vodstvo mentorice prof. dr. sc. Jasna Kudek Mirošević te uz potrebne konzultacije, savjetovanja, uporabu navedene literature i provedenog istraživanja.

Lana Čiček

A rectangular box containing a handwritten signature in blue ink that reads "Lana Čiček".